

USE

ULUSLARARASI SOSYOLOJİ VE EKONOMİ DERGİSİ

Yayıncı

İKTİSADİ KALKINMA VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

SAYI EDITÖRÜ

DR. Terane NAĞIYEVA

Yıl: 2019

Sayı: 2

Yayın tarihi: 18.06.2019

EDİTÖR
EDITOR IN CHIEF

PROF.DR. MUSTAFA TALAS

YÖNETİCİ EDİTÖRLER
MANAGING EDITORS

ALİ SÖYLEMEZ
SEFA SALİH BİLDİRİCİ

Yayıncı: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar
Derneği

ULUSLARARASI SOSYOLOJİ EKONOMİ DERGİSİ

Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi 2018 yılında kurulmuş, yılda bir kez yayımlanan, Uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi Sosyoloji ve Ekonomi alanlarında disiplinlerarası ve karşılaştırmalı araştırmalar, eleştirel çalışmalar ve alternatif yaklaşımları desteklemektedir.

Dergimiz, hem teorik hem de uygulamaya yönelik, çalışmaların gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi açısından entelektüel bir tartışma platformu oluşturmayı amaçlamaktadır.

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. A.S.KİSTAUBAYEVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV

Kyrgyzstan National Üniversitesi

DR. ADNAN HALİS ASLANTAŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

DR. AHMET VECDİ CAN

Sakarya Üniversitesi

DR. AKİRA HIBIKI

Tohoku Üniversitesi

DR. ALİ SELÇUK

Erciyes Üniversitesi

DR. ALMA T. AKAJANOVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

DR. ALLA A. TIMOFEVA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

DR. ALİA R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. ARIF ÇIÇEK
Gümüşhane Üniversitesi

DR. AYSLU B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

DR. BEKİR KOCADAŞ
Adıyaman Üniversitesi

DR. ELVAN YALÇINKAYA
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. ERGÜN ÖZTÜRK
Erciyes Üniversitesi

DR. FATİH YÜCEL
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. FERİDUN MERTER
İnönü Üniversitesi

DR. GÜLSEN DEMİR
Adnan Menderes Üniversitesi

DR. HAKKI KARAŞAHİN
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

DR. HAYATİ BEŞİRLİ
Uluslararası Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

DR. HASAN TUTAR

Sakarya Üniversitesi

DR. HULUSİ YILMAZ

Nevşehir Hacıbektas Üniversitesi

DR. İHSAN ÇAPÇIOĞLU

Ankara Üniversitesi

DR. İLKAY ŞAHİN

Erciyes Üniversitesi

DR. KASIM KARAMAN

Erciyes Üniversitesi

DR. MEHMET GÜNGÖR

Mersin Üniversitesi

DR. MURAT USTAOĞLU

İstanbul Üniversitesi

DR. MUSTAFA AKSOY

Marmara Üniversitesi

DR. MUSTAFA KOÇ

Ryerson University-Caana

DR. MUSTAFA METE

Gaziantep Üniversitesi

DR. MUSTAFA TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. NAZMÎ AVCI
Süleyman Demirel Üniversitesi

DR. SALİH ÖZTÜRK
Namık Kemal Üniversitesi

DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi

DR. SERKAN GÜZEL
Pamukkale Üniversitesi

DR. SUAT KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi

DR. ŞARA MAJITAYEVA
E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

DR. TERANE NAĞIYEVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

DR. ÜNAL ŞENTÜRK
İnönü Üniversitesi

DR. VERA ABRAMENKOVA
Rusya Aile Ve Eğitim Çalışmaları Enstitüsü

DR. MAHABBAT OSPANBAEVA

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ

Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

DR. VEYSEL BOZKURT

İstanbul Üniversitesi

DR. YAŞAR ERJEM

Mersin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

YENİLENEBİLİR ENERJİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ 2005-2015 YILLARI ARASI

Tuğba TURAN

S: 1-8

REEL DÖVİZ KURU VE EKONOMİK BÜYÜMEYİ TEMSİL EDEN
İKTİSADİ AKTİVİTE ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ
İÇİN NEDENSELLİK ANALİZİ

Salih ÖZTÜRK

S: 9-17

ემოციის გამომხატველი ენობრივი საშუალებები
შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“

Rusudan SAGINADZE

S: 18-22

ENDÜSTRİ SONRASI TOPLUMUN GÜÇ KAYNAKLARI

Mustafa TALAS

S: 23-27

YENİLENEBİLİR ENERJİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ 2005-2015 YILLARI ARASI

Tuğba TURAN
TNKÜ SBE İktisat ABD
tubaturantuba@gmail.com

ÖZET

Yapılan bu araştırmada yenilenebilir enerji kaynaklarının Türkiye'de ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etkisi olduğu incelenmektedir. Araştırılan etki bazı ülkelerde pozitif, bazılarında negatiftir, bazılarında ise ilişki görülememiştir. Bu çalışmada Dünya Bankası ve OECD 'den alınan 2005-2015 periyodunda yıllık veriler Eviews programı kullanılmış olup zaman serisi analizi yapılmıştır. Çalışmada bulunan bulgular yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Yenilenebilir Enerji Kaynakları

RELATIONSHIP BETWEEN RENEWABLE ENERGY AND ECONOMIC GROWTH CASE OF TURKEY BETWEEN THE YEARS 2005-2015

ABSTRACT

Made of renewable energy sources are examined in this study is how to have an impact on economic growth in Turkey. The effect investigated was positive in some countries, negative in some countries, and not in others. In this study, the annual data Eviews program was used in the period 2005-2015 taken from the World Bank and OECD and time series analysis was performed. Findings in the study show a positive relationship between renewable energy consumption and economic growth.

Keywords: Renewable Energy Consumption, Real Gross Domestic Product

1.GİRİŞ

Türkiye'nin yenilenebilir enerjiye kaynakları tüketimine yönelmesi, üretmesi ve tüketmesi bu fosil yakıtların yakın bir zamanda tükeneyecek olması ve enerji tüketimimizin çoğunun ithalat yapılarak gerçekleşmesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır.(EIA)

Literatürde bu konu ile ilgili çalışmalar dört büyüme hipotezi temel alınarak yapılmış olup, birçok değişken kullanılarak deneysel bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmada 2005-2015 dönemi arasında Türkiye için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının ekonomik

büyümeye ne yönde katkı sağladığı araştırılmaya çalışılmıştır. Analizde 2005-2015 yıllarına ait veriler Dünya Bankası ve OECD'nin sayfalarından elde edilmiştir. Çalışmada verilerin durağanlığına bakılmış olup ardından da EKK yöntemi ile değişkenler arasında ki ilişkinin ne yönde olduğu araştırılmaya çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Al-Mulali, 2013 yılında yapılan çalışmada 1980-2009 dönemi için dört farklı büyüme hipotezini baz alarak dört farklı gelir türü ile bu çalışmayı şekillendirmişlerdir. Burada görülmek istenen yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında ki ilişkidir. Bu çalışmanın diğerlerinden farkı; incelenen değişkenler arasında çift yönlü uzun dönemli ilişkiyi incelemiş olmasıdır. Ülkeleri gelir durumlarına göre ayırarak 114 ülkeyi temel alarak araştırılmıştır. Çalışmasında; yapılan araştırmaların 0,45'i geri besleme hipotezine ulaşırken, araştırmaların 0,10 tarafsızlık hipotezine varmıştır. Bunlara ilave olarak koruma hipotezi araştırmaların 0,25'i ile eşleşirken büyüme hipotezi araştırmaların 0,20'si ile doğrulanmıştır. Bu çalışma da tamamen değiştirilmiş en küçük kareler testi kullanılmış ve yapılan testte ülkelerin gelir düzeyleri baz alınmıştır ve genel olarak kullanılan değişkenler uzun periyotlu ilişki içinde bulunmuştur.

Menagaki (2011), 1997-2007 dönemleri arasını baz alarak yaptığı araştırmasında 27 Avrupa ülkesi üzerinde inceleme yapmıştır. Bu analizde panel hata düzeltme modeli kullanılarak değişkenler arasında kısa veya uzun vadeli bir nedenselliğe rastlanmamıştır. Bunun anlamı yazarın çalışmasına göre Avrupa'da yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi etkilemesinde küçük bir hükmü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Apergis (2010), bu çalışma 23 yıllık ve 19 ülkeyi temel alarak panel hata düzeltme modeli kullanılarak bazı değişkenler ilave edilerek, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakmaktadır. Bu araştırmada bulunan bulgular gösteriyor ki; değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ve ayrıca yapılan nedensellik analizi bulgusuna göre, nükleer enerji karbondioksit emisyonlarının azaltılmasında önemli bir rol oynadığını ve negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bunun tersine yenilenebilir enerji emisyonlardaki azalmaya katkıda bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun üzerine bulgular değişkenler arasında iki yönlü nedensellik bulmuştur.

Sadorsky (2009), bu çalışma 1994-2003 dönemlerini kapsamakta ve 18 ülkeyle yenilenebilir kaynak ve geliriyle ilişkili olarak panel eşbütünleşme teknikleri kullanılmıştır. Bu çalışmanın temel hedefi; gelişmekte olan ülkelerdeki kişi başına düşen yenilenebilir kaynak tüketimi ile gelir arasındaki etkileşimi incelemektir. Bulgular göstermiştir ki; kullanılan değişkenler üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Ocal ve Aslan (2013), geliştirdikleri çalışmalarında ARDL sınır testi yaklaşımını ve nedensellik testlerini kullanarak 1990-2010 döneminde yenilenebilir enerji , sermaye, emek ve büyüme arasındaki etkileşime bakmaktadır. ARDL testinde elde ettikleri bulguya göre; kullanılan değişkenler olumsuzluk sonucuna varılmıştır nedensellik testi ile birlikte değişkenler arasında tek yönlü nedensellik olduğu bulgusuna varılıyor. Bu çalışma literatürde önerilenlerin aksine Türkiye için koruma hipotezi öneriyor.

Menyah ve Wolde (2010), bu araştırmanın hedefi, Amerika için 1960-2007 yılları için nükleer enerji, yenilenebilir enerji tüketimi ve Amerika'nın karbondioksit emisyonları arasındaki nedensel bağlantıya bakmaktır. Bu incelemede Granger nedensellik ve Toda-Yomamoto testleri kullanılarak bulgu elde edilmiştir. Yapılan nedensellik testinde nükleer enerji ve karbondioksit emisyonlarına kadar tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Bununla beraber yenilenebilir kaynak tüketimi ve karbondioksit emisyonları arasında bir nedensellik ilişkisi elde edilememekle birlikte karbondioksit emisyonlarından yenilenebilir kaynak tüketimine karşı tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Tugcu ile Aslan 2012 yılında yapmış oldukları çalışma da; 1980-2009 dönemi için G7 ülkelerinde hangi enerji türünün daha önemli olduğunu araştırmışlardır. Bu sonuçlara ulaşmaya çalışırken klasik ve arttırılmış üretim fonksiyonlarını kullanarak uzun vadeli ve nedensel ilişkiyi incelemişlerdir. Nedensellik, Hatemi-J nedensellik testi kullanılarak yapılmıştır ve eşbütünleşmede otoregressif dağıtılmış gecikme yaklaşımı kullanılmıştır. Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji türleri arasında yaptıkları bu karşılaştırma sonucu pozitif bulgular elde edilmiştir. Buna ilave olarak sonuçlar çift yönlü nedenselliğin olduğunu göstermektedir.

Pao ve Fu (2013), yaptıkları incelemede 1980-2010 dönemleri arası Brezilya'nın reel ekonomik büyümesiyle dört farklı enerji türü arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırmada eşbütünleşme testi kullanılarak kullanılan değişkenlerle beraber uzun dönemli bir denge bulunduğu ve çift yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte değişkenler arasında pozitif bir etkileşim olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Tablo: 1 Literatürde gerçekleştirilen çalışmaların özeti

Ülke	Çalışılan dönem	Bulgu	Yazar
Farklı gelirli 114 ülke	1980-2009	Çift yönlü uzun dönemli ilişki	Al Mulali
27 Avrupa Ülkeleri	1997-2007	Nedensellik yok	Menegaki
19 Gelişmiş ve Gelişmekte olan	1984-2007	Çift Yönlü Nedensellik	Apergis
18 Gelişmekte olan Ülke	1994-2003	Tek yönlü nedensellik ve pozitif ilişki	Sadorsky
Türkiye	1990-2010	Tek yönlü nedensellik Ve olumsuz	Ocal- Aslan
Amerika	1960-2007	Tek yönlü nedensellik	Menyah-Wolde
G7 Ülkeleri	1980-2009	Çift yönlü nedensellik	Tugcu vd
Brezilya	1980-2010	Çift yönlü nedensellik ,pozitif	Pao ve Fu

3. VERİ SETİ VE ANALİZ

Araştırmada Türkiye açısından yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki teste tabi tutulmuştur. Araştırmaya alınan dönemler 2008 ile 2015 yılları

zaman serisi analizi kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Buna yönelik olarak verileri analiz etmede durağanlık testi yapılır ve durağan olup olmadıklarına bakılır. Eğer veriler durağan değil ise birinci farkları alınarak durağanlaştırılmaya çalışılır. Veriler durağanlık sürecine ulaştıklarında ise regresyon analizi ile katsayılar incelenecek ve 005 önem düzeyinde anlamlı olup olmadığına bakılacaktır. Bunun sonrasında varılan sonuçlara mutabık olarak nedensellik analizi yapılarak çalışmaya son nokta koyulacaktır. Türkiye'nin reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla yıllık değerleri OECD Data internet sayfasından, Dünya Bankasının Dünya Kalkınma Göstergesinden yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi verileri elde edilmiştir. Tahmin edilmek istenilen modeli aşağıdaki şekilde gösterelim:

$$GSYİH_t = \alpha + b_1 + b_2 RE_t + u_t$$

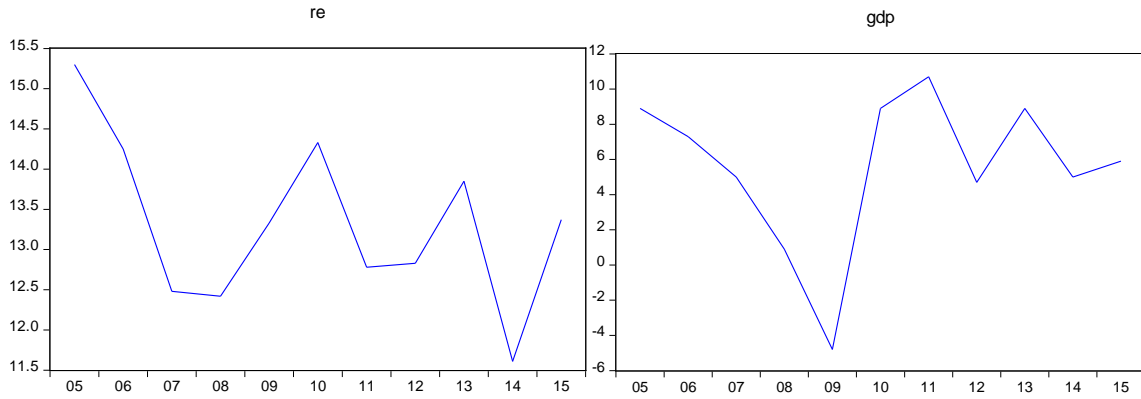
Yukarıda gördüğümüz denklemi şöyle açarsak;

GSYİH = Türkiye'nin yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranlarını,

RE = Türkiye de tüketilen yıllık yenilenebilir enerji oranlarını,

u_t = Hata terimini ifade eder.

Bu çalışmada kullanılan zaman serilerinin birim kök taşıyıp taşımadıklarını görmek için ADF testi kullanılmıştır. Burada ki veriler Eviews paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Yenilenebilir Kaynak Tüketim grafiği

Reel GYİH grafiği

Burada gayri safi yurtiçi hasıla ve yenilenebilir kaynakların grafiğine bakarak durağan olup olmadığını anlamaya çalışıyoruz. Grafiklere bakıldığında serilerin durağan olmadıklarını rahatlıkla görebiliyoruz.

Bununla beraber Dickey-Fuller testine geçebiliriz.

3.1. Dickey-Fuller Testi:

Dickey-Fuller testinin kullanılmasının amacı gözlenen serilerde serinin durağan olup olmadığını belirlemede kullanılan bir testtir. Kullanılan uygulamalarda araştırılan serinin

birim kök taşıyıp taşımadığını incelemek için kesinlik ile bu testin yapılması zorunluluk niteliğinde olmaktadır.

ADF testinde kullandığımız yöntemi aşağıdaki gibi gösterelim:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Değişkenlerin analizi yapılmadan önce, sabitli trendli ve trendsiz modeller kullanılarak serilerimizin logaritmik değerleri de ADF testine tabi tutularak en uygun gecikmelerin uzunluğu da SIC kriterine göre belirlenmiştir ve maksimum gecikme uzunluğu ise 1 alınmıştır.

	Sabit Terimsiz ve Trendsiz		Sabit Terimli ve Trendsiz		Sabit Terimli ve Trendli	
Değişkenler	ADF	P	ADF	P	ADF	P
GSYİH	-1,52	0,11	-2,51	0,14	-2,45	0,33
RE	-0,63	0,41	-3,52	0,03	-3,73	0,07

Tablo 1:Seviyesinde Birim Kök Testi Matrisi

Burada değişkenlerin trendsiz ve sabit terimsiz haliyle ADF testine tabi tutulan hallerini görüyoruz ve p değerine bakıldığında durağan olmadığını söyleyebiliriz.

	Sabit Terimsiz ve Trendsiz		Sabit Terimli ve Trendsiz		Sabit Terimli ve Trendli	
Değişkenler	ADF	P	ADF	P	ADF	P
GSYİH	-3,58	* 0,00	-3,35	0,04	-3,14	0,15
RE	-3,76	* 0,00	-3,56	0,03	-3,44	0,11

Tablo 2: Birinci Farkında Birim Kök Testi Matrisi

	Sabit Terimsiz ve Trendsiz		Sabit Terimli ve Trendsiz		Sabit Terimli ve Trendli	
Değişkenler	ADF	P	ADF	P	ADF	P
GSYİH	-3,75	* 0,00	-3,39	0,05	-3,05	0,19
RE	-3,67	* 0,00	-3,48	0,04	-3,08	0,19

Tablo 3: İkinci Farkında Birim Kök Testi Matrisi

Analize uygulanan birim kök testi sonucu GSYİH ve RE değişkenleri için hem sabitli trendli hem de sabitli trendsiz modellerde 0,05 önem seviyesinde anlamlı çıkmamıştır. Bu sebeple serilerin durağanlaşması için 1. Farkları alınmış olup yeniden birim kök testine tabi tutulmuştur. Bu test sonucunda tablo 3 ve tablo 2’de görülen * işaretli olan bölgeler için durağanlık belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile ADF testi sonucu değişkenlerin sabit terimsiz ve trendsiz olduğu görülmüştür.

3.2.Regresyon Analizi

Dependent Variable: FARKGDP

Method: Least Squares

Date: 01/08/19 Time: 02:55

Sample (adjusted): 2006 2015

Included observations: 10 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
FARKRE	1.474627	1.422474	1.036663	0.3302
C	-0.015397	1.888610	-0.008153	0.9937
R-squared	0.118425	Mean dependent var	-0.300000	
Adjusted R-squared	0.008229	S.D. dependent var	5.933333	
S.E. of regression	5.908872	Akaike info criterion	6.567643	
Sum squared resid	279.3181	Schwarz criterion	6.628160	
Log likelihood	-30.83822	Hannan-Quinn criter.	6.501256	
F-statistic	1.074671	Durbin-Watson stat	2.354454	
Prob(F-statistic)	0.330209			

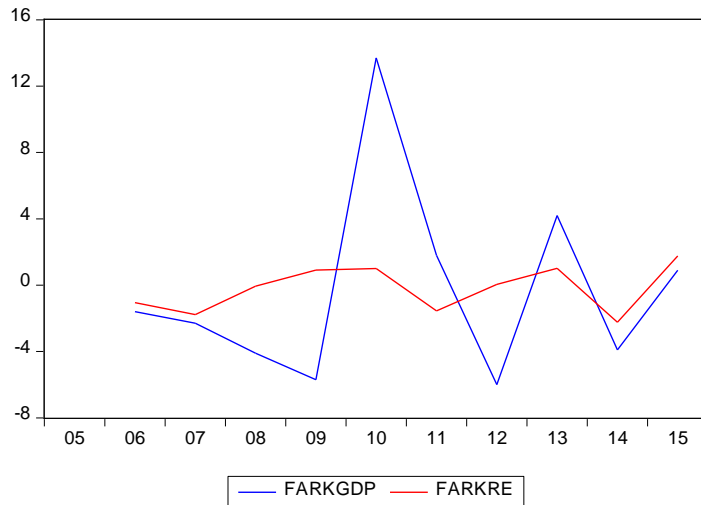
Modele uyguladığımız regresyon analizi sonuçlarına mutabık olarak şunları görmekteyiz;

$$GSY\dot{I}H = -0,015 + 1,47 * RE$$

$\beta_1 = RE$ sabitken GSYİH'nın -0,015 olması gerektiği beklenmektedir.

$B_2 = RE$ 'de ki 1 birimlik bir artış GSYİH 'da yaklaşık 1,50 değerinde bir artış oluşturması beklenmektedir.

GSYİH'nın 0,11'lik kısmı RE tarafından açıklanmaktadır.

4.SONUÇ

Giriş kısmında da bahsedildiği üzere yenilenebilir enerji ve büyüme konusunda literatürde çok çalışma olmadığı ve ülkelerin daha çok fosil yakıtlara yönelim gösterdiğinden bahsedilmiştir.

Bazı araştırmacılara göre otuz yıl içinde bütün fosil yakıtların tükeneceği ve artık devletlerin yenilenebilir enerji kullanımı için zorunluluk uygulayabileceği öngörülüyor. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığı zaman yenilenebilir enerjinin büyümeye katkısı açısından bazı araştırmalarda negatif, bazılarında pozitif bazılarında ise ilişki görülmemiştir. Yapılan bu çalışmada 2005-2015 yıllık veri seti analiz edilerek yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi bağımsız değişken yani açıklayıcı değişken olarak, gayri safi yurtiçi hasıla ise bağımlı değişken yani açıklanmaya çalışılan değişken olarak ele alınmıştır. Bu değişkenler kullanılarak zaman serisi oluşturulmuş olup, analizde yaptığımız ADF testi ile değişkenlerin durağan olmadıkları görülmüştür. Değişkenlerimiz durağan olması için birinci farkları alınmıştır ve bunun ışığında da zaman serisi durağan hale gelmiştir. Bu çalışmada yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre açıklanmaya çalışılan değişkenimiz olan GSYİH ve açıklayıcı değişkenimiz olan yenilenebilir enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki görülmüş olup modelimizin R squared değerinin 0,11 çıkması, GSYİH'nın 0,11'lik kısmı kadar açıklanabildiğini göstermektedir.

Burada bulunan bulguya göre yenilenebilir enerji ve büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Al-mulali, U., Fereidouni, H.G., Lee, J.Y., Binti Che Sab, C.N. (2013). Examining the bi-directional long run relationship between renewable energy consumption and GDP growth. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 22, 209-222.

Apergis, N., Payne, J.E., Menyah, K. and Wolde-Rufael, Y. (2010). On the causal dynamics between emissions, nuclear energy, renewable energy, and economic growth. *Ecological Economics*, 69, 2255-2260.

International Energy Agency Turkey ,<https://www.iea.org/countries/Turkey/>

Menagaki, A.N. (2011). Growth and renewable energy in Europe: A random effect model with evidence for neutrality hypothesis. *Energy Economics*, 33, 257-263.

Menyah, K. And Wolde-Rufael, Y. (2010). CO₂ emissions, nuclear energy, renewable energy and economic growth in the US. *Energy Policy*, 38, 2911-2915.

Ocal, O. and Aslan, A. (2013). Renewable energy consumption-economic growth nexus in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28, 494-499.

Pao, H.T. and Fu, H.C. (2013). Renewable energy, non-renewable energy and economic growth in Brazil. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 381-392.

Sadorsky, P. (2009). Renewable energy consumption and income in emerging economies. *Energy Policy*, 37, 4021-4028.

Tugcu, C.T., Ozturk, I. and Aslan, A. (2012). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth relationship revisited: Evidence from G7 countries. *Energy Economics*, 34, 1942-1950.

REEL DÖVİZ KURU VE EKONOMİK BÜYÜMEYİ TEMSİL EDEN İKTİSADİ AKTİVİTE ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN NEDENSELLİK ANALİZİ

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
TNKÜ İİBF İktisat Bölümü
salihozturk@nku.edu.tr

ÖZET

Bu makale Türkiye ülkesinin ekonomisinde reel efektif döviz kuru ve iktisadi aktivite arasında ilişki olup olmadığını analiz etmektedir. Reel efektif kur ve ekonomik büyüme gösteren faktörlerden iktisadi faaliyet arasındaki ilişkinin yönünü konu alan Uddin vd.(2014) çalışmalarında olduğu gibi genellikle çift yönlü ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Çalışmada Türkiye ekonomisi için iktisadi aktivite ve reel döviz kuru arasındaki ilişkinin varlığı, Granger nedensellik (Granger Causality) testi ile sınanmıştır. Sanayi üretim endeksi ve reel döviz kurunun kullanıldığı çalışma, 1994:01-2018:07 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre reel döviz kurundan, iktisadi aktiviteye tek yönlü ilişkinin varlığı sonucu elde edilmiştir.

Anahtar sözcükler:İktisadi Faaliyet,Büyüme,Reel Efektif Döviz Kuru,Granger Nedensellik Analizi

RELATIONSHIP BETWEEN REAL EXCHANGE RATE AND ECONOMIC ACTIVITY REPRESENTING ECONOMIC GROWTH: CAUSALITY ANALYSIS FOR TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

This article analyzes the affair between the real effective exchange rate and economic activity for the economy of Turkey country. As in the case of Uddin et al. (2014), which is the direction of the affair between real effective exchange rate and economic activity, the existence of a bidirectional relationship is generally determined. In this study, the presence of the affair between economic activity and the real effective exchange rate for Turkey's economy, Granger causality (Granger causality) was tested. The industrial production index and the real effective rate are used during the period of 1994: 01-2018: 07. According to the obtained results, unilateral relationship, from the real exchange rate to economic activity has been determined.

Keywords:Economic Activity,Growth,Real Effective Exchange Rate,Granger Causality Analysis

I. GİRİŞ

Döviz kurunun ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusu,ekonomide en çok incelenen konulardan biridir.Ekonomide döviz kurları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki tanımsal, politik ve ekonomik bakımdan son derece önemli bir konudur.Bu konuda yapılan araştırmalar ve gelişmekte olan ülkelerden elde edilen bilgiler gösteriyor ki,reel kur ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir bağıllık mevcuttur.

Ekonomide döviz kurunun tanımı yabancı para biriminin yerel fiyatı olarak tanımlana bilir.Döviz kuru,para değişme oranını belirleyen dönüştürme faktörü olarak adlandırılabilir.Reel ve nominal döviz kurları birbirinden farklı kurlardır.Eğer,enflasyonun etkilerini bir kenara bırakırsak,bu-reel döviz kuru,enflasyonun etkilerini dahil edersek,o zaman bu-nominal kur olacaktır.Nominal döviz kuru iki ve daha çok dönemlerde ifade edilebilir. Reel döviz kuru oynaklığı, reel döviz kurunun kısa dönem dalgalanmaları anlamına gelmektedir.Herhangi bir ülkenin kendine mahsus olan parasının diğer ülkelerin paraları karşısında olan değerinin saptanması için izlenen politikalara kur rejimleri denir.Döviz kurunun sabit kaldığı rejim sabit kur rejimi,döviz kurundaki dalgalanmalar sonucu ortaya çıkan kur ise serbest döviz kuru rejimi olarak biliniyor.Uzun zamandır iktisatçılar,iyi yönetilemeyen döviz kurlarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini biliyorlardı.Para biriminin aşırı değerlenmesinden kaçınmak,dünya üzerindeki ekonomik büyüme ile ilgili çeşitli deneyimlerden toplanabilen en önemli zorunluluklardan biridir.

Türkiye'ye ait verilerin kullanılarak reel efektif döviz kuru ve ekonomik büyümeyi temsil eden ve iktisadi bir faaliyet olan sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkinin inceleneceği bu çalışma, toplamda beş bölümü kapsıyor.İlk bölümü öncelikle konuyla ilgili bir giriş,sonrakı bölümü konuyla ilgili literatür taraması,üçüncü bölümü ise modelin metodolojisi ve kullanılan verilerin seti,dördüncünü ampirik olarak bulunan sonuçlar ve nihayet,sonuncu bölümü ise sonuç kısmı oluşturuyor.Analiz kısmında ise Türkiye'ye ait veri seti kullanılarak reel efektif döviz kuru ve iktisadi faaliyet arasındaki nedensellik ilişkileri belirlenmeye çalışılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Döviz kurlarının ekonomik büyümedeki etkileri konusunda farklı görüşleri olan birçok yazar vardır.Bazıları döviz kurunun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna varıyor,

bazıları ise aksine.Genel olarak reel döviz kuru değışmelerinin büyüme üzerindeki etkisini araştıran çok sayıda ampirik çalışmalar yapılmıştır.

Rodrik (2008), gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ölkeler için reel efektif kur ve büyüme arasındaki ilişkinin farklı sonuçlar vereceği fikrini ileri sürmüştür.Gelişmekte olan ölkelerde düşük reel döviz kuru,yüksek enflasyon,bütçe açıklarına bağlı ekonomik krizler,durgunluk gibi faktörler ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilemektedir.Rodrik (2008), 188 ölkeden topladığı verilerle yaptığı çalışmada gelişmekte olan ölkelerde düşük reel döviz kurunun ekonomik büyüme olumsuz yönde,yüksek reel döviz kurunun ise büyüme olumlu şekilde etkilediğini tespit etmiştir. Bundan başka Rodrik ve Kennedy (2007) ise yaptığı çalışmada gelişmekte olan ölkelerde yüksek reel efektif döviz kurunun ekonomik büyüme etkilediğini ortaya koymuşlar.Razin ve Collins(1997), 1975-1992 yıllarını kapsayan 93 ölkeni temel alan araştırmalarında bazı ölkeler için daha küçük zaman periyotları kullanılmışlardır.Yapılan analizde reel döviz kurundaki aşırı değerlenmenin büyüme üzerinde olumsuz etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır,fakat,reel kurun aşırı değer kaybı ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.Aguirre ve Calderón (2005), 1965-2003 yılları arasındaki bir dönemden oluşan panel verilerle çalışarak,eşbütünleşme yöntemlerini kullanmış ve 60 ölkeyi temel olarak ekonometrik analiz yapmışlardır.Sonuç olarak,aşırı değerli reel döviz kurunun ekonomik büyüme engellediği ortaya çıkmıştır. Uddin vd. (2014), Bangladeři temel olarak bir çalışma yapmışlar ve bu çalışmada döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi teknikleri kullanılarak incelenmiştir.Bu çalışma 1973-2013 arasındaki dönemi kapsamıştır ve sonuç olarak ise döviz kuru ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulunmuştur.Bu sonuçlar hem de kur ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu da desteklemiştir.Çalışmada döviz kurundan büyüme ve tersine,büyümeden de döviz kuruna çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.Domaç ve Shabsigh (1999),Morocco, Tunus ve Mısır ölkelerini temel olarak reel efektif kur ve ekonomik büyüme arasındaki bağlılığı yaptığı çalışmalarda incelemiş ve reel kurdaki sapmaların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz yönde etkisi olduğunu tespit etmiştir.Brigitta(2016) 2012 yılı için 74 ölkeden elde edilen verileri gözlemledikten sonra,sabit döviz kuru ile GSYH'deki büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Upadhyaya (1999)ise yaptığı çalışmada 6 Asya ölkelerini temel olarak (Hindistan, Malezya, Pakistan, Filipinler, Srilanka, Tayland) 1963-1993 arası yıllarda,reel kuru ve büyüme gösteren Gayri Safi Yurt İçi Hasıla(GSMH)nın verileri ile bir ADL model tahmini yapmış ve sonuç olarak,Pakistan ve Tayland için paranın değerinin düşürölmesinin uzun dönem için daraltıcı bir etkisi olduğu,diğer ölkelerde ise tarafsız(nötr) olduğu tespit edilmiştir. Suna(2013) ise 2002-2011

dönemine ait yıllık veriler kullanarak dokuz Avrupa ülkesinde, döviz kuru ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi panel veri analizi yaparak test etmiştir. Çalışma sonucunda, dokuz Avrupa ülkesi için döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit edildi.

Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalar arasında Domaçın (1997) çalışmalarından bahsetmek önemlidir.O,Türkiye için 1960-1990 yıllarını kapsayan çalışmasında beklenmedik devalüasyonların,ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki oluşturduğunun sonucuna varmıştır.Bundan başka Türkiye için çalışmalar yapan Berument ve Paşaoğulları (2003) da VAR modelini ve Granger Nedensellik Testi yaparak iki değişkenden oluşan bir model tahmin etmişlerdir.Onlar,1995-2001 yıllar arası veri setini kullanmış ve ulusal para biriminin değer kazanmasının ekonomik büyüme temel alınarak GSYİH üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu sonucunu bulmuşlar.Bundan başka Berument ve Dinçer (2004)de bazı ampirik çalışmalar yapmıştır.Onlar,Şubat 1987-Eylül 2002 arası aylık verileri kullanmış ve Türkiyede döviz kurunun risklerinin büyümedeki etkisini geniş kapsamda kullanılan VAR modeli ile araştırmıştır.Sonuç olarak ise,pozitif yönlü kur şoklarının RER-in değer kaybına neden olduğunu belirtmiştir.Musa ve Yohanna(2017)nın yaptığı çalışmada ise zaman serisi verileri kullanılarak 1970-2015 yılları arasında Türkiye için reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.Araştırmada ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto (TY) Granger nedensellik dışı testler kullanılmış ve sonucunda ise reel efektif döviz kuru, kısa vadede ekonomik büyümeyi olumsuz yönde,fakat uzun dönemde ise olumlu yönde etkilediyi tespit edilmiştir.Hilal vd.(2016) araştırmalarında ise, GSYİH,enflasyonun ve reel efektif döviz kurunun zaman serilerinde birim kökünün varlığının araştırılmasının ardından, Türkiye'nin ekonomik büyümesini ve döviz kurundaki oynaklığı araştırmak için 1998:1-2014:4 arası döneme ait çeyrek veriler kullanarak Engle-Granger eşbütünleşme analizi yapılmıştır.Sonuçlar,bu iki değişken arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığına dair kanıt sağlamıştır.

3.METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Bu çalışmada ilk önce veriler mevsimsellikten arındırılmıştır.Çünkü mevsimsellikten arındırılma,zaman serileri ile çalışırken reel değişimleri yansıtarak ekonomik anlamda daha gerçekçi sonuçlara ve yorumlara olanak sağlıyor.Daha sonra değişkenlerin logaritması alınarak Birim Kök Testi yapılmıştır. Çalışmada Granger nedensellik testi kullanıldığı için bu testin tanımına kısaca bakalım.Öyleki,eğer iki değişken arasında belirli zaman dilimine bağlı olarak gecikmeli bir ilişki varsa,bu ilişkinin

nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılan analizlerden biri de Granger nedensellik analizidir.Granger tarafından 1969 yılında kullanılmaya başlanılan bu nedensellik testleri günümüzde geliştirilerek sürdürülmektedir.Nedensellik testleri daha çok uzun dönemli zaman serilerini kullanarak uygulanabilmektedir.Bu testin yapılması için seriler durağan olmalıdır.(Tarı, 2010:437).Nedenselliğin tanımında farklı görüşler olsa da,bu kavram genel olarak neden ve sonuç ilişkisini gösteriyor.Granger nedensellik testini yapmadan önce modellerdeki gecikme sayısı belirlenmelidir.Bu yüzden de testden önce VAR modeli kullanılarak gecikme sayısı belirlenecektir.Bu çalışmada da Birim Kök Testinden hemen sonra VAR modeli ve nihayet Granger Testi yapılarak sonuca varılmıştır.

Çalışmada Türkiye ekonomisi ile ilgili 1994:01-2018:07 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır.Kullanılan bu veriler ise Federal Reserve Economic Data(FRED) web sitesinden toplanmıştır.Uygulama için ekonometrik yazılım olan Eviews 9 kullanılmıştır.

Tablo 1.Serilerin Tanımlanması:

Simge	Değişkenlerin açıklanması
REER	Reel efektif döviz kuru
İP	Sanayi üretim endeksi

4 .AMPİRİK SONUÇLAR

Çeşitli değişkenler arasında ilişkilerin olup olmadığını sınımadan önce kullanılan serilerin durağan olup olmadıkları tespit edilmelidir.Bu yazıda ele aldığımız değişkenlerin Birim Kök Testini yapmak için iki test:Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır.

4.1. Birim Kök Testleri

Ekonomide kullanılan değişkenlerin zaman serisi özelliklerinden dolayı sonuçları durağan çıkmayabilirler.Birim kökü içeren değişkenlerin ampirik sonuçları saptırabildiği için zaman serileri ile çalışırken birim kök testleri yapmak çok önemlidir(Chang vd.,2001:1047).

Tablo 2: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları:

Değişken	ADF				PP			
	Düzye		Birinci Fark		Düzye		Birinci Fark	
	Sabit(c)	Sabitli Trend(c)(t)	Sabit(c)	Sabitli Trend(c)(t)	Sabit(c)	Sabitli Trend(c)(t)	Sabit(c)	Sabitli Trend(c)(t)
REER	-2.486	-2.208	-12.145***	-12.209***	-1.963	-2.076	-12.083***	-12.893***
İP	0.093	-3.676**	-19.223***	-19.200***	0.296	-3.620**	-19.703***	19.682***

Tabloda ***%1, **%5, *%10`da anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda gösterilen sonuçları yorumladığımızda uygulamada kullanılan iki değişkende hem ADF hem de PP testlerinin yapıldığını ve değişkenlerinin birinci farklarının alındığı zaman serilerin yüzey halinden daha durağan çıktığını söyleyebiliriz.

4.2.Var Modeli

Uygulamanın ikinci kısmında ise VAR modeli kullanılarak gecikme sayısı belirlenmelidir. Verilerimiz aylık veriler olduğu için gecikmedeki maximum uzunluk 12 olarak seçiliyor ve Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) gibi kritik değerlere göre en düşük kriteri sağlayan gecikme uzunluğu saptanmaya çalışılmıştır.

Tablo 3: VAR Modeli ile Gecikme Uzunluklarının Tespit Edilmesi

Gecikme Sayısı	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	39.774	7.750	8.394	8.316*	8.363
2	15.071*	7.550*	8.420*	8.291	8.368*
3	6.428	7.590	8.415	8.234	8.343
4	0.540	7.790	8.389	8.156	8.295
5	6.150	7.840	8.383	8.099	8.269
6	3.040	7.970	8.366	8.030	8.231

7	1.086	8.170	8.342	7.954	8.186
8	4.227	8.270	8.329	7.890	8.153
9	4.493	8.370	8.318	7.827	8.121
10	3.406	8.500	8.303	7.760	8.085
11	5.614	8.560	8.296	7.702	8.058
12	3.225	8.690	8.280	7.634	8.021

*En küçük bilgi kriterini gösteren gecikme uzunluğunu belirtmektedir.

Tablonun sonuçlarına göre SC kritik değerinden başka diğer değerler 2 gecikmeyi gösteriyor. Nihayet VAR modeli ile gecikme uzunluğunu da tespit ettikten sonra Granger nedensellik(Granger Causality) testi uygulanarak Tablo 4'deki sonuçlara ulaşılmıştır.

4.3. Granger Nedensellik Testi

Aşağıda gösterilen Tablo 4'de 1994:01-2018:07 dönemini kapsayan Türkiye'ye ait veriler kullanılarak değişkenler arası nedensellik ilişkisi sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 4: Reel Döviz Kuru Ve Sanayi Üretim Endeksi Arasındaki Granger Nedensellik Wald Testi

Boş Hipotezler	Gözlem Sayısı	Prob Değeri
İP REER-in Granger sebebi değil	292	0.0650*
REER İP-nin Granger sebebi değil	292	0.0007***

Örnek: 1994:01-2018:07, Gecikmeler:2

Bu tabloda verilen prob(olasılık) değerlerinden yola çıkarak “REER İP-in Granger sebebi değil” boş hipotezini reel döviz kurundan sanayi üretim endeksine doğru %1 anlamlılık düzeyinde reddedebiliriz. Ancak sanayi üretim endeksinden reel kura doğru %10 anlamlılık düzeyinde ilişki bulunmaktadır, yani eğer %10 anlamlılık düzeyini ele alırsak İP REER-in nedeni olmakla sıfır hipotez reddedilebilir ve bu anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında çift yönlü ilişki olduğu da söylenebilir.

5.SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye`de reel döviz kuru ve ekonomik büyümeyi gösteren faktörlerden biri olarak kullanılacak sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi ampirik olarak zaman serileri ekonometrik yöntemi ile test etmektir. Çalışmada serilerin durağan olup olmadıkları Birim Kök Testi ile

analiz edildi,VAR modeli kullanılarak gecikme sayısı belirlendi ve nihayet değişkenler arası nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Wald Testi ile sınıandı.Yapılan uygulamada %1 anlamlılık düzeyini ele aldığımız için reel döviz kurunun sanayi üretim endeksinin nedeni olduğu tespit edilerek aralarında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.Yani,reel efektif döviz kuru ile sanayi üretim endeksi değişkenleri arasında tek yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucu elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AGUIRRE, A. ve CALDERÓN, C.(2005). Real exchange rate misalignments and economic performance. *Documentos de Trabajo (Banco Central de Chile)*, (315), 1-49.
- BERUMENT, H. and PASAOĞULLARI, M. (2003) Effects of the real exchange rate on output and inflation: evidence from Turkey, *Developing Economies*, 41(4),401-435
- BERUMENT, H.; DİNÇER, N. (2004), “The Effects of Exchange Rate Risk on Economic Performance: the Turkish Experience”. *Applied Economics*, 36, 2429-2441.
- BRİĞİTTA,J.(2015). Impact of Exchange Rate Regimes on Economic Growth. *Undergraduate Economic Review*, Vol:12,Iss:1.
- CHANG, Tsangyao; WENSHWO, Fang; WEN, Li-Fang, (2001), “Energy Consumption, Employment, Output and Temporal Causality: Evidence From Taiwan Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques,” *Applied Economics*, 33(8), 1045-1056.
- DOMAÇ, İlker, (1997), “Are Devaluations Contractionary? Evidence from Turkey”, *Journal of Economic Development*, 22(2), 145-163.
- DOMAÇ, İlker; SHABSIGH, Ghiath, (1999), “Real Exchange Rate Behavior and Economic Growth: Evidence from Egypt, Jordan, Morocco, and Tunisia”, *IMF Working Paper*, 90.
- ERBAYKAL,E.(2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* ,Cilt 3,Sayı 6, 81–88.
- GRANGER, Clive W.J., (1969), “Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, 37, 424-438.
- KIZILKAYA O. ve AY A.(2014). Reel Döviz Kuru ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi’nin ARDL Yöntemi İle Analizi: Türkiye Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 1, 290-304.
- RAZIN, O. ve COLLINS, S. M. (1997). Real exchange rate misalignments and growth. *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No. 6174, 1-21.

- RODRIK, D. (2008). The real exchange rate and economic growth. *Brookings papers on economic activity*, 2008(2), 365-412.
- TARI, Recep, (2010), *Ekonometri*, Altıncı Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- UDDIN, K. M. K., Rahman, M. M. ve Quaosar, G. A. A. (2014). Causality between exchange rate and economic growth in Bangladesh. *European Scientific Journal, ESJ*, 10(31), 11-26.
- UPADHYAHYA, Kamal, (1999), “Currency Devaluation, Aggregate Output, and the Long Run:an Empirical Study”, *Economic Letters*, 64, 197-202.

ემოციის გამომხატველი ენობრივი საშუალებები
შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“

რუსუდან საღინაძე,
ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი,
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)
r_saginadze@yahoo.com

(Prof. Dr. Rusudan Sağınadze
Kutaisi Akaki Tsereteli Devlet üniversitesi,
Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü
r_saginadze@yahoo.com)

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ კაცობრიობის მაღალ ზნეობრივ იდეალებს ეძღვნება. სიკეთე, სიყვარული, მეგობრობა, ერთგულება, თავდადება სამშობლოსათვის, ბედნიერება... – აი, ის, რისკენაც ისწრაფვიან პოემის გმირები. იდეალებისაკენ მიმავალ გზაზე ყველა თანასწორია, განურჩევლად წარმომავლობისა, წოდებისა, იერარქიისა. პოემის პერსონაჟები სხვადასხვა ქვეყნის შვილები არიან. ისინი ერთად იბრძვიან სიკეთის, მშვიდობისა და ბედნიერების მოსაპოვებლად. არაბი რაინდი ავთანდილი თავს არ ზოგავს, ტოვებს სამშობლოს, საყვარელ არსებას – თინათინს და მიდის განსაცდელში მყოფი უცხო მოყმის, ინდოელი ვეფხისტყაოსანი ჭაბუკის – ტარიელის დასახმარებლად. ორივე რაინდის გამარჯვებისთვის ზრუნავს მულღაზანზარელი მეფე ფრიდონი. როგორც ავტორი გვამცნობს, „მათ, სამთა გმირთა მნათობთა, სჭირს ერთმანერთის მონება“.

პოემისათვის დამახასიათებელია განწყობილებათა მონაცვლეობა: ერთმანეთს ენაცვლება მხიარულება და სევდა. „რა მოაქვს ასეთ მონაცვლეობას? ეს ქმნის ფსიქოლოგიურ რიტმს და სიახლის მუდმივ განცდას. ამას მოაქვს ერთფეროვნების დაძლევა. ერთფეროვნების დაძლევის კანონზომიერება კი ესთეტიკური კანონზომიერებაა... რუსთაველი ამ მხრივ ადამიანის შინაგანი ბუნების დიდ ცოდნას ემყარება. ის ხედავს, რომ დიდ სიხარულს ბუნებრივად მოსდევს დიდი სევდა. დიდი მწუხარების დროსაც ადამიანი ცდილობს, როგორმე თავი დააღწიოს მას“ (სირაძე რ., 1982: 199-200).

„ვეფხისტყაოსანი“ ადამიანის შინაგანი სამყაროს, გრძნობათა და ემოციათა ასახვის საუკეთესო ნიმუშია. ხშირად ეს მიიღწევა ისეთი სიმბოლოების მოხმობით, როგორცაა, მაგალითად, მზე და მთვარე. მიუთითებენ, რომ: „მზისა და მთვარის სიმბოლო პერსონაჟთა არა მარტო ფიზიკურ სილამაზეს, ბრწყინვალეობასა და აღმატებულებას გამოხატავს, არამედ მათი შინაგანი სამყაროს, ემოციური ბუნების ჩვენებას ემსახურება. ქაჯეთიდან დახსნილი ნესტანი **მზეებრ** ბრწყინდება და მწუხარების, განსაცდელის, შეჭირვების სიმბოლო – მთვარე უკან იხევს და ბოროტების დამარცხებისა და სიკეთის გამომწვევებისას მას მზის სახეხატი ენაცვლება. ქაჯეთის ციხის აღების შემდეგ ფრიდონმა და ავთანდილმა „მას **მზესა** მისცეს სალამი...“; მათ ნესტანი – „**მზე** მოეგება პირითა ტურფითა, მოცინარითა“ (გონჯილაშვილი ნ., „ვეფხისტყაოსნის“ ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ასპექტი (ნესტანისა და თინათინის სახეთა მიმართებით): (<http://www.nplg.gov.ge/gsdll/cgi-bin/library.exe?>).

როცა განწყობილება იცვლება, სამყაროს სინათლე აკლდება. ნესტან-დარეჯანის გათხოვების შესახებ თათბირის შემდგომ „ტარიელისაგან ნესტანის სახების აღქმა სრულიად განსხვავებულია მანამდე არსებული მისი ხედვისაგან: „არცა მზე ჰგვანდა, არც მთვარე, ხე ალვა, ედემს ხებული“, – ამბობს გმირი. ამ ხილვაში ტარიელმა ნესტანის მანამდე უცნობი გრძნობადემოციური სამყარო შეიცნო“ (იქვე).

ადამიანთა ცხოვრება ყოველთვის როდია ია-ვარდით მოფენილი. ზოგჯერ ნარეკალიც იჩენს თავს, მაგრამ ამქვეყნად უცვლელი არაფერია: მწუხარებას მაინც სიხარული სძლევს, ბოროტებას – სიკეთე, სიმწარეს – სიტკბო, უბედურებას – ბედნიერება... თითოეულ მათგანს შესაბამისი განცდა და ემოცია ახლავს. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა ცხოვრებაც ამგვარ მონაცვლეობასა და განცდებზეა აგებული, რაც გენიალურად გადმოსცა პოემაში შ. რუსთველმა უმშვენიერესი ქართული ენის გამომსახველობითი საშუალებების მოშველიებით. პოემის პერსონაჟთა განწყობილება იცვლება სიტუაციურად, რაც ყველა შემთხვევაში გამოხატულია ემოციურად და შესაბამისი ენობრივი საშუალებებით. მაგალითად, არაბეთის მეფის – როსტევანის მიერ უცხო მოყმის სანახავად მისულ მსახურებს ტარიელმა არც მოუსმინა, ხმაც არ გასცა: „არცა დააგდო ტირილი, არცა რა გაიგონა მან, არცა გახლიჩა ბაგეთათ თავი **ვარდისა კონამან**“. ტარიელი მწუხარეა. იმდენად დიდია სატრფოს – ნესტან-დარეჯანის – გადაკარგვით გამოწვეული განცდა, რომ მას არაფრის გაგონება არ სურს. ამ განწყობილებას მეტაფორულად ასახავს სახელური შესიტყვება „**ვარდის კონა**“ (= ბაგეები, ტუჩები). სხვა შემთხვევაში იგივე სახელი

„ვარდი“ ზმნურ შესიტყვებაში „ვარდი გააპის“ დადებითი ემოციის, სიხარულის, გამომხატველია: „ვარდი გააპის, გამოჩნდის მუნ ბროლი გამომჭვირვალი“, – ასე გადმოსცემს პოემის ავტორი ქაჯეთის ციხეში ტყვედ მყოფი ნესტან-დარეჯანის ემოციას. ინდოელი მეფე-ქალი ტარიელთან დაშორების გამო მწუხარება, ცრემლსა ღვრის, მაგრამ შეიტყობს თუ არა, რომ ტარიელი ცოცხალია და მასთან გასაგზავნი წერილის წერას იწყებს, ხასიათიც ეცვლება, დადებითი ემოცია ღიმილს ჰგვრის; ზოგადად, ბედნიერების, სიხარულის გამოხატულებაა „ია-ვარდი“: „გულსა გარე საიმედო ია მორგე, ვარდი ყარე“, – მიმართავს არაბეთის მეფე თინათინი სპასპეტს, ავთანდილს. ზმნური შესიტყვებები: „ია მორგე“ და „ვარდი ყარე“ იმედის გამომხატველი მეტაფორებია.

მხატვრულ თხზულებებში განწყობილებათა გარკვეულ ცვლილებასა და დაპირისპირება-განსხვავების გამოხატულებაზე მსჯელობს გრ. კიკნაძე. იგი ეხება „ვეფხისტყაოსნის“ ვითარებასაც: „უბრალო დაკვირვებაც ცხადყოფს, რომ „შესავლის“ შემდეგ რუსთველი პირველად ჩერდება სევდიან განწყობილებაზე, რომელიც თან ახლავს როსტევან მეფის მოხუცებულობას“ (კიკნაძე გრ., 1957: 374); ამას მოჰყვება ის მხიარულება, რასაც შეიცავს თინათინის გამეფებისათვის სამზადისი; შემდეგ: თინათინის ტირილი – სახალხო ზეიმი და მხიარულება და ა.შ.

ასეთია „...დამახასიათებელი“ მიმდინარეობა მთელი „ვეფხისტყაოსნისა“. ეს მიმდინარეობა სწორხაზობრივი არ არის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არამედ ზიგზაგებრივია, ტეხილებს შეიცავს. ერთ განწყობილებას მეორე – მისი საპირისპირო განწყობილება ცვლის. ამ მომენტითაც არის განსაზღვრული ამ პოემის დინამიკური ხასიათი“ (იქვე: 109-110).

ენის, სიტყვის ექსპრესიული ფუნქცია მთელი სისრულით არის გამჟღავნებული შ. რუსთველის პოემაში. შესაბამისად, უხვად არის მოცემული ემოციის გამომხატველი ექსპრესივებიც, რომლებსაც ქმნის როგორც ტექსტობრივი (კონტექსტის მიხედვით), ისე ენობრივი (ენობრივი ფორმულები, შორისდებულები...) საშუალებები. მათგან შორისდებულები ემოციის გამოხატვის ყველაზე პროდუქტიული საშუალებაა „ვეფხისტყაოსანში“. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების მიხედვით: „ენებში შორისდებულის სემანტიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ლინგვოფსიქოლოგიურ ფაქტორებთან. ლინგვოფსიქოლოგიური ფორმატი კი ზოგადად უნივერსალური არ არის. სხვადასხვა კულტურულ რეალობაში განსხვავებული მიდგომები გვხვდება... ფსიქოლინგვისტურ სხვაობას

მორფოლოგიურ დონეზე ყველაზე უკეთ შორისდებული გადმოსცემს“ (მახარობლიძე თ., 2004:114).

სიხარულის, მხიარულების გამომხატველი შორისდებული „ვეფხისტყაოსანში“ არც ისე ბევრია. დადებით ემოციას გამოხატავს შორისდებულები:

იპი: „მათ გაეხარნეს, ხმამაღლად იყივლეს: „იპი-იპია“ (ზანგი მონები).

იში: „ერთგულთა შექმენს ვაება, მტერთა ხსენება იშისა“ (ტარიელი)...

სამაგიეროდ, პოემაში უხვად გვხვდება უარყოფითი ემოციის, სევდა-მწუხარების გამომხატველი შორისდებულები:

ვა: თინათინი ავთანდილთან განშორების შემდეგ „სისხლისა ცრემლით“ ტირის: იტყვის: „ვერ გაძღა სოფელი, ვა, ჩემთა სისხლთა ხვრეტითა!“

ანალოგიური განცდით არის შეპყრობილი ავთანდილიც თინათინთან განშორების შემდეგ: „საყვარლისა სიახლესა მოშორვება გაამწარებს, ვა, საწუთრო ბოლოდ თავსა ასუდარებს, აზეწარებს!“ „ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა“...

ვა წყევლის ფორმულის შემადგენელი ნაწილიც არის: „ვა, კრულია დღემცა იგი, მე მივეცი ამირბარსა!“ (ტარიელი).

ემოციურია ავთანდილთან განშორების შემდეგ დამწუხრებული თინათინისადმი პოემის ავტორის დამოკიდებულებაც: „ვაი, მოყვრისა გაყრილსა ახი ოს ეყოს, ახი ოს!“

აქ გამოჩნდა კიდევ ერთი შორისდებული **ახ:** „ვეჭვ, რა სცნა, შენცა მამართლო, ჩემი სულთქმა და ახია“ (როსტევეანი); „კაცსა მოყვრისა გაწირვა, ახ, მოუხდების, ახ, ავად!“ (ტარიელი ავთანდილს).

ვამე: „ვამე, მას აქათ სახმილსა დავუწვავ ნიადაგულსა“ (ტარიელი); „თქვა: ჩემგან მისი ხსენება, ვამე, რა დიდი ზარია!“ (ავთანდილი ტარიელის შესახებ);

ჰა: „ტარიელ მოთქვამს: „გამზრდელი, ჰა, ჰა, რა საქმე მსმენია!“

ჰაი: „მზენო, თქვენ შუქნი მიჰფინეთ, ჰაი, რა ავი დარია!“ (ამბის მომტანი/ამბავი მოაქვთ ტარიელთან); „ქალმან დედასა შესტირნა: ჰაი მე, რა ვქნა, დედაო!“ (ნესტან-დარეჯანი).

უარყოფითი ემოციის სემანტიკის მქონეა **ვაგლახ**, რომელიც ძირითადად შორისდებულია, თუმცა შეიძლება შევგვხვდეს როგორც სახელურ, ისე ზმნურ ძირში:

სახელი: „თუ მკვდარი მნახოს, დამმარხოს, თქვას ვაგლახი და უები“ (ავთანდილი); „ვითა სიცილი ტირილსა, ვაგლახი მიჯობს მღერასა“ (ასმათი ავთანდილს); „უბრძანა: „შვილო, რაზომცა მჭირს საქმე სავაგლახია“ (როსტევეანი);

„მიხვალ, დაგვხვდების თინათინ, – ანათებს დღესა მზიანსა, – გკითხოს მის ყმისა ამბავი, რა გმართებს ვაგლახიანსა?“ (ავთანდილი)...

ზმნა: „მობრუნება დააპირა, სულთქნა, მერმე ივაგლახა“ (ავთანდილი); „კაცი კაცსა შემოსტყორცა, როსტან ამაღ ივაგლახნა“ (როსტევანი ავთანდილს); „არ მოვბრუნდე, მომიგლოვე, მიტირე და მივაგლახე“ (ავთანდილი შერმადინს)...

შორისდებული: „ყოვლმან პირმან ვაგლახ მიყოს, ველარავინ მინეტარნეს!“ (როსტევანი ავთანდილს); „უბრძანა ჩემო, ვაგლახ, მე, შენცა აგავსე ჭირითა“ (ნესტან-დარეჯანი ასმათს); „ახ, ნეტარძი მოახლეო! ვაგლახ თქვენსა ვერა-მჭვრეტსა!“ (ფატმანი).

მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ უარყოფითი ემოციის გადმოსაცემად უფრო მეტად გამოყენებულია შორისდებულები, დადებითი ემოცია კი მაღალმხატვრული საშუალებების რეალიზების საფუძველია. მეტწილად სიხარული, აღტაცება, მოწონება... გამოხატულია სემანტიკური საშუალებებით, უფრო მეტად კი ამისთვის ავტორი მიმართავს მეტაფორულ მეტყველებას.

ლიტერატურა

კიკნაძე გრ., „მეტყველების სტილის საკითხები“, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1957.

მახარობლიძე თ., შორისდებულის შესახებ (თავისუფლება შორისდებულს!), ქსკს, ტ. XII, თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბ., 2004.

სირაძე რ., სახისმეტყველება, გამომცემლობა, „ნაკადული“, თბ., 1982.

გონჯილაშვილი ნანა, „ვეფხისტყაოსნის“ ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ასპექტი (ნესტანისა და თინათინის სახეთა მიმართებით): რუსთველოლოგია, №5, თბ., 2008-2009) (<http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?>).

რუსთაველი შ., „ვეფხისტყაოსანი“: <http://library.accept.ge/?id=5>

ENDÜSTRİ SONRASI TOPLUMUN GÜÇ KAYNAKLARI

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

E-posta: mtalas44@gmail.com

ÖZET

Çeşitli isimlerle adlandırılan yeni dünya düzeni etkisini bütün dünyada sürdürmektedir. Küreselleşme, bilgi toplumu, medeniyetler çatışması, medeniyetler buluşması, tarihin sonu, postmodernizm, post endüstriyalizm gibi isimlerle adlandırılan bu yeni dönem dünyanın her tarafında toplumsal yapıları, kültürleri, ekonomik yapıları siyasal sistemleri alt üst eder bir biçimde değiştirmektedir.

Bu yeni sürecin bir diğer ifade edilişi olan endüstri sonrası toplum bilgili olanların güçlü olmasından dolayı bilgi toplumu adıyla da anılmaktadır. Bu isimlendirmelerden hangisi kullanılırsa kullanılsın dünya yeniden yapılandırılıyor. Bu yeniden yapılandırmanın oluşumunu sağlayan güç kaynakları mevcuttur. Bu güç kaynakları; ekonomi kuruluşları, medya ve sivil toplum şeklinde sıralanabilir. Aslında her üç güç kaynağının da temel altyapısı ekonomik kaynaklara bakmaktadır. Ekonomik kaynakları elinde toplayan güçler sırasıyla medya ve sivil toplum gücünü de elinde toplamayı başarmaktadır.

Bu bildiride endüstri sonrası toplumun karakteristik özelliklerinden olan güç kaynaklarını sosyolojik analiz ile izah etmek amaçlanmaktadır. Yapılan analize göre dünyadaki küresel sistemde söz sahibi olanların ekonomi kuruluşlarının yanı sıra medya sektörünü ve sivil inisiyatif gruplarını kontrollerinde tuttukları görülmüştür. Yöntem olarak teorik analiz yöntemi benimsenmiş olup materyal olarak kütüphanelerdeki kitaplar ve ulusal-uluslararası veri tabanları kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Endüstri sonrası toplum, küreselleşme, güç kaynakları, küresel güç kaynakları

Giriş: Kapsam, Amaç, Sınırlılıklar, Materyal ve Metod

Toplumları, kültürleri ve toplumsal yapıları derinden etkileyen küreselleşme olgusu, aşağı yukarı kırk ya da elli yıldır dünyada etkisini sürdüren önemli bir meseledir. Aslında, çok eski zamandan beri insanlığın değişimini ortaya çıkaran keşif ve icatlara bağlı olarak gelişen olay ve olguların kartopu etkisiyle bileşimini ifade eden küreselleşmenin en yoğun bir biçimde toplumsal yapıları, kültürleri ve ekonomileri etkilediği bir dönemi yaşamaktayız. Bir anlamda mazisi insanlık tarihi kadar eski olan ama güncel sosyal olgular topluluğundan küreselleşme adıyla sözettiğimizi söyleyebilmemiz olasıdır.

Küreselleşme, gücünü ekonomik ve teknolojik faktörlerden alan bir sosyal gerçekliktir. Bir bakıma birbirini besleyen ve geliştiren bu iki faktörler topluluğunun

bileşimini anlatmaktadır. İşin doğrusu ekonomik faktörler olmadan teknolojik seviyeyi yakalayabilme şansı olmadığı için, teknolojik seviye yakalanmadan da ekonomik bakımdan güçlü olunmadığı için, bu iki faktörler topluluğu birlikte sosyal sistemleri ve kültürleri etkilemekte ve dönüşüme zorlamaktadır. Bununla da kalmayıp kendilerine sahip olana güç ve otorite kaynağı olabilmektedir.

İşte bu bildiriye, dünyayı meşgul eden küreselleşme olgusunun güç kaynaklarını sosyolojik olarak analiz etmek istedim. Küreselleşmeye güç kazandıran ekonomik ve teknolojik faktörleri analiz ederek, küreselleşme olgusunun daha anlaşılabilir olmasını amaçlayan bu çalışma iki bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümde küreselleşmenin ne olup ne olmadığı tartışılırken, ikinci bölümde bu küreselleşmeye güç veren faktörler analize tabi tutulmuştur.

Bildiri için materyal olarak şahsi kütüphaneler ve üniversite kütüphanesinde bulunan kitaplar ve veri kaynakları ve ayrıca web ortamında erişimi mümkün olan makaleler kullanılmıştır. Metod olarak ise teorik analiz metodu benimsenmiştir.

Bu izahlardan sonra, bildirinin birinci bölümü olan küreselleşmenin ne demek olduğunun anlatılacağı bahse geçilmesi gerekmektedir.

1. Küreselleşme

Dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılanma bilincinin artışı olarak tanımlanmakta olan küreselleşmenin süreç ve eylemlerinin birkaç yüzyıldır devam ettiği söylenebilir ancak küreselleşme tartışmalarının yoğunluk kazanması son dönemlere rastlamaktadır.

Küreselleşmeyi Waters, sosyal değişimi milenyumda açıklayacak anahtar kavramlardan biri olarak nitelendirmektedir. Wood için küreselleşme, kapitalizmin evrenselleşmesi sürecidir(Talas, 2005:99-101). Küreselleşme araştırmalarının önemli simalarından biri olan Roland Robertson, küreselleşmeyi, hem dünyanın küçülmesi, hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesi olarak tanımlamaktadır(Robertson, 1998:22-33). Gencay Şaylan küreselleşmeyi, pazarın egemenliği, devletin küçülmesi ve özelleştirme, uluslararasılaşmış sermayenin sınırsız hareketi biçiminde izah etmektedir. Martin Albrow, küreselleşmeyi insan yaşamı üzerinde dünya çapında etkiye sahip olan pratikler, değerler ve teknolojinin yayılması olarak tarif etmektedir.

Küreselleşme konusunda, Fuat Keyman, küreselleşme ile kastedilen durumun çok net olmayıp, kavramın zaman zaman dünya toplumlarının birbirine benzeyişleri ve buna bağlı olarak tek bir global kültürün ortaya çıkışını, zaman zaman da toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade ediş ve tanımlayış süreci için kullanılabildiğini beyan etmektedir(Keyman-Sarıbay, 1998:7).

Rana Aslanoğlu ise küreselleşmeyi kültürel bir karışım alanı olarak modernite projesinin krizi olarak görmektedir(Aslanoğlu, 1998:124-125).

Paul Hirst, Graham Thompson ve Robert Wade, küreselleşmeye yapıcı ve yerici yaklaşanların aksine, mesafeli yaklaşmaktadırlar. Onlar, modern dünyanın diğer özelliklerine ve ulus devlete meydan okumada küreselleşmeyi yetersiz bulmaktadırlar. Ayrıca, onlar küreselleşmeyi zayıflık süreci olarak görmektedirler(Hirst, Poul ve Thompson, Grahame, 2000:26)

Bu aşamada, küreselleşmenin ne olup ne olmadığını anlattığımız ve küreselleşme konusunda önemli bir yere sahip biliminsanlarına dayandırdığımız birinci bölümden sonra, ikinci bölüm olan küreselleşmenin güç kaynaklarını ele almamız icap etmektedir.

2. Küreselleşmenin Güç Kaynakları:

Küreselleşmeye güç sağlayıcı faktörler şeklinde de ifade edebileceğimiz küreselleşmeyi sürükleyici güçler, dünyaya ve küreselleşmeye büyük oranda siyasî, ekonomik ve kültürel olarak yön veren devletler, uluslar arası kuruluşlar ve ulusötesi teşkilatlanmalar ile küreselleşmenin en önemli dayanağı olan sermaye ve onun sağladığı iletişim imkânları diğer önemli sürükleyici güçleri anlatmaktadır.

Küreselleşmeyi sürükleyici güçleri iki ayrı kategoride incelemek mümkün olmaktadır: Bunların birincisi ekonomik, ikincisi teknolojik boyutlu itici güçlerdir.

Çok uluslu ya da ulusötesi şirketler denilen dev kuruluşlar ile bunların oluşturdukları siyasî organizasyonlar ve dünyanın finans piyasalarına kabul ettirdikleri uluslar arası anlaşmaları küreselleşmenin ekonomik boyutlu güç kaynaklarının en başında gelenleridir. Bunun yanı sıra, sermaye akışını sağlayarak ortadan kaldırmak için hazırladıkları çok kapsamlı çalışmaları, dünya çapında, ürettiklerini pazarlayabilmeleri konusunda engel teşkil eden hususları bertaraf eden kurumsal nitelikli uluslararası anlaşmaları da bu türdendir.

Çok uluslu şirketler, yeni dünya düzeninin oyun kurucuları olarak her ülkeyi bir “pazar” olarak algılamakta ve onlar içerisinde yaşayan her birey bir “müşteri” niteliğindedir. Sonuçta tasarlamış oldukları küresel projelerinin amacı, dünya üzerinde yaşayan bütün milletlerin insanlarını kapsama alanlarına almaktır(Eroğlu, 1999:149-150).

Hemen hemen tamamı G7 denilen Kuzeyli ülkelere mensup olan ulus ötesi şirketler, Kuzeyin istek ve çıkarlarını dünya menfaati adını verdikleri paravan şirketleri ve ortakları aracılığıyla oluşturdukları lobi faaliyetleriyle az gelişmiş ülkelere zorla kabul ettirmektedirler.. Adına MAI denilen çok taraflı yatırım anlaşmalarının verdiği güçle, çok uluslu şirketlerin önünde bulunan engeller bir bir ortadan kaldırılmaktadır. Küreselleşmenin önemli getirilerinden biri olarak sermaye akışkanlığının sağlanmasıyla, çok uluslu şirketlerin ulus devlet müdahalelerinden kolaylıkla kurtarıldığı gözlemlenmektedir(Kazgan, 2000:52).

Dev şirketler ve uluslararası kuruluşlar, Dünya ekonomisini yönlendiren ve denetimi elinde bulundurmakla beraber, dünyadaki siyaseti de kontrolleri altına almayı başarmışlardır(Ulagay, 2001:33-35).

Küreselleşmenin güçlendirilmesini temin eden uluslararası kuruluşların önemli faaliyetlerinden biri de finansal olarak liberalleşme programlarının devreye sokulmasıdır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar arası finansal kuruluşlar tarafından devreye sokulan finansal liberalleşme programları, finans sermayesinin önündeki tüm engelleri kaldırıp, dizginsiz sermayeye meydan okurcasına eşitlikçi, toplumsal adalete uygun olmayan politikalar icra edilmektedir. Küreselleşmenin etkili araçlarından biri olarak görülen para ve maliye politikaları, ülkeden ülkeye civa gibi akan sermayenin taleplerine göre gerçekleştirilmekte ve finans sermayesi getirdiği kurallara uymayan ülkeleri terk ederek adeta terör gibi yaptırımlar uygulamaktadır(Kozanoğlu, 2002:58). Küreselleşme çağında sermaye akışkanlığının en somut göstergesi şeklinde değerlendirilecek bir tespite göre, günlük olarak dünya üzerinde akışkan bir biçimde dolaşan para miktarının 1.5 trilyon dolar olduğu anlatılmaktadır.

Sonuçta ekonomik anlamdaki avantajlarının bir getirisi olarak ifade edilecek teknolojik imkan ve fırsatlar da küreselleşmenin bir diğer grup güç kaynaklarını temsil etmektedir.

Dünya üzerinde varolduğundan beri, çevresiyle bir başka deyişle doğa ile mücadele halinde olan insanoğlunun mücadelesinin sonucunda teknoloji ortaya çıkmaktadır. Dünyayı dönüştüren ve değiştiren tekerleğin, pusulanın, matbaanın, buhar makinasının icadı ve atomun parçalanması gibi buluşlar hep insanın doğaya karşı mücadelesinin ürünü olarak insanlık için devrim sayılacak değişimler yaratmış yenilikler olarak öne çıkmaktadır(Kongar, 2002:1).

İletişim sistemlerinde meydana gelen son bilişim-iletişim devrimi de, benzer bir şekilde, küreselleşen dünyayı büyük ölçüde ortaya çıkarabilmiş faktörler olmuşlardır.

Elektronik iletişim devriminin sonucu olan ulaştırma teknolojisinde, bilgi - iletişim teknolojisinde sağlanan gelişmeler ile beraber fikirlerin ve dünyadaki bilgilerin nakledilmesi, küreselleşme süreci için kaldıraç rolü üstlenmiştir. Bu devrimsel değişmelerle ve yine iletişim sektöründe meydana gelen yüksek düzeyli maliyet düşüşleriyle bireyler, gruplar, toplumsal aktörler veya şirketler arasındaki milletler ötesi etkileşim sürekli yoğunluk kazanmaktadır. Küresel iletişim teknolojilerinin kıyas kabul edilemez olan bir hızda gelişmesiyle, Kanada'daki bir işadınının Avustralya borsasında anında işlem yapabilmesi mümkün olmuş, bu da finansal piyasaların tarihte hiç olmadığı kadar etkin hale gelmesi gibi bir sonucu ortaya çıkarmıştır(Yıldırım, 1998:136).

Teknolojik seviyenin yarattığı imkân ve fırsatlar yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda küresel kültürün gerçekleşme olasılığını da arttırmaktadır. Teknolojik buluşların örnekleri olan internet, belgegeçer makinaları, uydular ve kablolu TV, eski ulusal sınırları önemsizleştirmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet sergileyen küresel ölçekteki şirketler, her nerede yaşıyorsa yaşasın vatandaşların anlayış ve rüyalarını şekillendiren bir yapı kazanmıştır. Bunun nedeni ise elde etmiş oldukları güce bağlı olmaktadır.

Elektronik iletişimin yarattığı yeni teknolojiler; bilgiye erişimi, medya ve internet vasıtasıyla, devrim sayılabilecek tarzda değişim ortaya çıkarmıştır. Bunların sonucuyla da, bilgiler fiilen aynı kullanıcının hizmetine daha kolay bir biçimde sunulmakta ve her geçen gün herkes tarafından sınırlama olmaksızın erişilebilme imkanı ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda; bireyler, gruplar, şirketler ve bütün toplumlar, bugüne kadar, hiç görülmemiş tarzda şebekeleşmiş bir biçimde etkileşim kurmaktadır.

Sonuç

Dünyanın dönüşümü diye ifade edilebilecek olan küreselleşme olgusunun gelişimi ve güçlenmesi üzerinde etkili olan pek çok faktör vardır. Bu faktörler çok çeşitli olduğu için tasnif edilemesi gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünceye göre iki kategoride bu faktörleri toplamak mümkün olmuştur. Birinci kategori ekonomik faktörler iken ikinci kategori teknolojik faktörler olarak düşünülebilir.

Ekonomik olarak küreselleşmeye güç kazandıran ulusötesi şirketler ve dünya ekonomisine yön veren uluslararası kuruluşlar bu kategoride değerlendirilebilir. Microsoft, IBM, Toyota, General Motors başta olmak üzere dünya ekonomisinde ülkeler, hatta kıtalar kadar güç sahibi olan bu kuruluşlar, aynı zamanda, birer finans devi olarak öne çıkmaktadır. Bu finansal güçleriyle Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar nezdinde de pay sahibi olan bu ulusötesi şirketler ve kontrollerindeki uluslararası finans örgütleri ekonomik yönlü güç kaynaklarını oluşturmaktadır.

İkinci güç kaynağı ise teknolojik faktörlerdir. Teknoloji ile barışık olmak küreselleşmeyi daha iyi anlamak anlamına geleceği için, teknolojik seviye de çok önemlidir. Çünkü küreselleşme olgusu teknolojik devrim türü olan elektronik iletişim devriminin bir ürünü olarak açıklanabilir. Ancak teknoloji de finans ile gerçekleştirilme şansına sahip olan bir alandır. Bir bakıma parasal kaynağınız olmadan teknoloji ile barışık olma şansınız bulunmamaktadır.

Bu iki faktör aslında birbirini besleyen ve teikleyen bir yapıya sahiptir. İnsanlar hem ekonomik hem de teknolojik anlamda gücü birlikte yakalayabilme şansı bulmaktadır. Üretimin, sermayenin, yatırımın, ar-genin kontrolüne sahip olan teknolojik seviyenin de en güçlü adresi olacaktır. Bu bildiri ile anlatılmak istenen şey de tam budur. Ekonomik anlamda güçlü olmanın yanı sıra teknolojik anlamda güçlü olan kişi, kurum, grup, toplum ve devletler küreselleşmenin de lokomotifidir. Yani takip edilen kategoride olmaktadır.

Kaynaklar

Aslanoğlu, Rana (1998). **Kent, Kimlik , Küreselleşme**, Asa Yayınevi, Bursa

Baştürk, Şenol; “Bir Olgu Olarak Küreselleşme: Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi:

Yönetişim, internet: <http://www.isguc.org/senoll.htm> Alındığı tarih:20.03.2002.

Eroğlu, Feyzullah (1999). ” Küreselleşme Süreci ve Kimlik Krizi”, Türk Yurdu, Mart-Mayıs 1999, Cilt:19, Sayı:139-141, s.147-151

Hirst, Poul ve Thompson, Grahame, (2000). **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. :Ç. Erdem ve E. Yücel, Dost Kitabevi Yay. Ankara.

Kazgan, Gülten (2000). **Küreselleşme ve Ulus Devlet-Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul.

Keyman, E. Fuat-Sarıbay A. Yaşar (1998) **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslâm**, Vadi Yay., İstanbul.

Kongar, Emre (2002) “Kültür ve Biliminsanın Sorumluluğu”, Emre Kongar’ın İnternet Sitesi, internet: http://www.kongar.org/makaleler/mak_kulb.php, Alındığı tarih:01.04.2002, s.1

Kozanoğlu, Hayri (2002) “Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı”, **Doğu Batı**, Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, s.165-174.

Robertson, Roland (1998), **Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Bilim ve Sanat Yay., Ankara Talas, Mustafa (2005), “*Küreselleşmenin Sonucu Olarak Türkiye’de Kimlik Krizi*”,

Tabula Rasa Felsefe-Teoloji Dergisi, Yıl:5, Sayı:14, Mayıs-Ağustos, s.99-115.

Ulagay, Osman (2001). **Küreselleşme Korkusu**, Timaş Yay., İstanbul.

Yıldırım, Zekeriya (1998). “ Türkiye Dünyanın Neresinde?”, Açık Oturum, **İktisat Dergisi**, Temmuz, Sayı:380, s.136-139.